

HET VERGELIJKEN VAN POLITIEKE PARTIJEN ALS ORGANISATIES

R.A. Koole

Naar aanleiding van: Kris Deschouwer, Politieke Partijen als organisaties: toepassing van een organisatiethoretisch referentiekader voor een internationaal-vergelijkende studie van de effectiviteit van politieke partijen. Proefschrift Politieke Wetenschappen, Vrije Universiteit Brussel, 1987, 279 blz.

inleiding: het lonkend perspectief van een algemene theorie

Studies over partijen en partijsystemen zijn reeds in ruime mate voorhanden en ieder jaar worden er weer vele aan toegevoegd in de vorm van artikelen, bundels en monografieën. Veelal betreft het studies betreffende een specifieke partij of partijen in één land. Vergelijkend onderzoek over de grenzen van een land heen komt beduidend minder voor, maar is niet geheel afwezig¹.

Wel beperken die comparatieve studies zich dan meestal tot één aspect van het onderzoeksterrein 'politieke partijen', zoals partijideologieën, het lidmaatschap, kandidatenselectie, het middenkader, parlementariërs, regeringsdeelname of kiezersgedrag. Bovendien zijn vele zo geheten 'vergelijkende studies' in feite bundels met landenstudies, die echter wel - als het goed is - vanuit een gemeenschappelijk kader geschreven zijn².

De niet geringe oogst aan resultaten van politicologische partijstudies laat zien hoezeer ook deze discipline de afgelopen decennia onderwerp is geweest van specialisatie. De complexiteit van het politieke proces vereist steeds weer opnieuw geactualiseerde en steeds verder gespecialiseerde analyses en beschouwingen, wil men dit proces in al zijn facetten doorgronden. De rijkdom aan deelstudies is daarom in vele opzichten positief te waarderen. Maar zoals bij alle specialiseringstendenzen dreigt ook hier het probleem van 'de bomen en het bos'. Hoe kan het overzicht behouden blijven? Is het gevaar niet aanwezig dat bij de toename van kennis van het detail het begrip van

het geheel op de achtergrond raakt?

Voor de historische wetenschappen heeft Romein dit probleem naar aanleiding van de geschiedschrijving van de Opstand tegen Spanje beschreven met de metafoor van het 'vergruisde beeld'³. Dit ongemak moest met 'integrale geschiedschrijving' verholpen worden en dat kon zijns inziens slechts op één manier: "de nadelen van de specialisering kunnen alleen overwonnen worden door het algemene tot voorwerp van speciale studie te maken, dat wil in eerste instantie zeggen: door het zuiver stellen der betreffende problemen"⁴. Ofwel: er moest meer aan 'theoretische geschiedenis' worden gedaan.

Ook bij politicologen en sociologen die de politieke partijen tot object van hun studie hebben gemaakt, klinkt op gezette tijden het begrijpelijke verlangen naar overzicht door. Soms wordt met enige nostalgie teruggeblikt naar de 'klassieke' pioniers als Ostrogorski en Michels, die aan het begin van deze eeuw op basis van vergelijkende studies betreffende de Engelse en Amerikaanse partijen, respectievelijk de Europese socialistische partijen en vakorganisaties uitspraken deden, die algemene geldigheid zouden hebben. Michels' "IJzeren wet van de oligarchie" spreekt ook nu nog bij velen tot de verbeelding. De paradox van het bestaan van oligarchiseringstendenzen in organisaties, die juist democratisering zeggen na te streven is inderdaad nog steeds intrigerend. Michels stelde dat door de werking van structurele omstandigheden in organisaties aan die tendenzen niet is te ontkomen. Maar onder anderen Lipset liet zien dat deze theorie, die overigens door Michels zelf nooit precies als 'de ijzeren wet van de oligarchie' is geformuleerd⁵, in geldigheid beperkt is. Hij toonde aan de hand van de internationale typografenbond ITU aan dat het bestaan van een georganiseerde interne oppositie een oligarchie-neutraliserend effect heeft⁶. Ook hier leidde een case-study er toe dat er een barst in het algemene beeld ontstond.

Nog duidelijker is een dergelijk proces zichtbaar met betrekking tot het werk van de grote pionier van het naoorlogse partijonderzoek, Maurice Duverger. Op relatief jeugdige leeftijd publiceerde hij in 1951 zijn Les Partis Politiques⁷, dat in 1981 zijn tiende druk beleefde en inmiddels in tien talen is vertaald. In dit werk pretendeert Duverger een (voorlopige) algemene theorie van partijen te schetsen. Ook dit werk geldt als een 'klassieker', zij het dat het imago ervan behoorlijk gedeukt is geraakt⁸. Gedetailleerd onderzoek op verschillende aspecten toonde aan dat de algemene theorie toch wel erg frans-georiënteerd was en bovendien steunde op gegevens die bij nader inzien niet altijd even deugdelijk waren. Maar zeker wat betreft de interne partijorganisatie reikt het boek nog altijd enkele bruikbare concepten aan.

Na Duverger bleef het lange tijd stil op het gebied van algemene theorievorming betreffende politieke partijen. Wel verschenen er mede op basis van nieuwe onderzoekstechnieken talloze deelstudies, die voor een deel waren uitgedaagd door Duverger's krachtige beweringen. De behoefte aan een dergelijke theorie bleef echter bij menigeen bestaan. In de jaren zeventig ondernam Sartori met zijn Parties and Party Systems (1976) een nieuwe, zeer erudiete poging de theorievorming vooruit te helpen, al staat niet vast of zijn boek eveneens het epitheton 'klassiek' zal dragen⁹. Twaalf jaar later moet het tweede deel van dit werk nog steeds verschijnen, waarin partijtypen, organisatie functies, politieke cultuur, ideologie, invloed van kiesstelsels, etcetera aan bod komen. Een algemene theorie kan het eerste deel dus moeilijk bevatten en dat pretendeert het ook niet. De meeste aandacht erin gaat uit naar partijsystemen, maar ook op dit deelterrein is er eerder sprake van briljant beschreven, maar tegelijk nogal statische, op strenge classificaties gebaseerde analyses.

De betiteling 'een geactualiseerde Duverger' lijkt daarom eerder van toepassing op het boek van Klaus von Beyme Parteien in westlichen Demokratien, dat in 1982 verscheen¹⁰. De rechtvaardiging hiervoor ligt evenwel in de eerste plaats in zijn geslaagde poging de huidige kennis van westerse politieke partijen tot een synthese te brengen, en niet zozeer in het formuleren van een algemene theorie. Dit laatste wijst hij expliciet af, omdat hij het vergelijken van partijen slechts zinvol acht als zij ook enigszins vergelijkbaar zijn. Hij beperkt zich daarom tot de westerse democratieën en laat de Tweede en Derde Wereld bewust buiten beschouwing.

Het verlangen naar algemene, overal geldende verklaringen, waarin de genoemde 'klassieken' zo sterk waren, zal wel blijven bestaan. Maar het is wellicht goed te bedenken dat de kracht van de pioniers juist lag in het feit dat zij pionier waren. De enorme toename van kennis betreffende specifieke landen en verschijnselen maken overtuigende 'sweeping statements' op een algemeen niveau nu zeer moeilijk. Dit betekent natuurlijk niet dat theorievorming over partijen onmogelijk is. Integendeel. Maar zij dient, wil zij vruchtbaar zijn, rekening te houden met het feit dat politieke partijen tijd- en plaatsgebonden verschijnselen zijn. Vergelijkende studies van partijen, die tegelijk steunen op en bouwen aan theorievorming, hebben dan ook het meest zin indien de verschillende omgevingen waarbinnen de onderzochte partijen functioneren niet al te afwijkend van elkaar zijn¹¹.

het proefschrift van Deschouwer

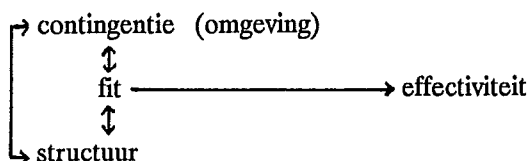
het 'contingentiemodel'

Deschouwer sluit zich in zijn proefschrift Politieke Partijen als Organisaties in het geheel niet aan bij bovengenoemd pleidooi voor vergelijkend partijenonderzoek op enigszins beperkte schaal teneinde de theorievorming te bevorderen. Expliciet wil hij aanknopen bij het streven naar algemene theorievorming van Duverger, ondanks het feit dat hij er zich van bewust is dat er tal van argumenten tegen in kunnen worden gebracht. Bovendien baseert hij zich op onderzoeksgegevens uit 53 landen, verspreid over de hele wereld. En hoewel hij in de inleiding al te hoge verwachtingen reeds bij voorbaat tracht te ontzenuwen ("we zullen niet zozeer bij een algemene theorie uitkomen"), kondigt hij er wel "een referentiekader (aan) dat mogelijkheden biedt voor algemene theorievorming".

Dit kader is het zogeheten contingentie-model. Deschouwer komt hierop door op politieke partijen concepten van de organisatiesociologie toe te passen. Welke definitie men immers ook van politieke partijen hanteert, de term 'organisatie' komt er vrijwel altijd in voor. Een algemene organisatietheorie acht hij onmogelijk; maar één die zich beperkt tot politieke partijen moet wel te construeren zijn. De vraag rijst dan wel of politieke partijen voldoende gemeenschappelijke kenmerken hebben en duidelijk genoeg te onderscheiden organisaties zijn om dit mogelijk te maken. Door de toepassing van het contingentiemodel meent Deschouwer dat het probleem van veelsoortige partijen in zeer verschillende situaties te ondervangen is.

Deschouwer gaat als volgt te werk (de samenvatting is noodzakelijkerwijs zeer beknopt). Partijen zijn organisaties, dus handelingsverbanden die in staat zijn doelen na te streven en te bereiken. Omdat het bestuderen van de effectiviteit de 'hoofdbekommernis' van het proefschrift is, wordt op basis van een uitgebreid literatuuronderzoek nagegaan op welke wijze een organisatie het best een hoge mate van 'doelbereiking' kan halen. De conclusie is dat iets als "one best way" niet bestaat. De omgeving varieert daarvoor te sterk. Het gaat er dus om hoe een organisatie het best aansluit bij een bepaalde omgeving. Dit is de basis van het contingentiemodel. 'Contingenties' worden omschreven als "de toevallige omstandigheden, de condities die voor een organisatie gesteld worden" (blz. 67). De meeste aandacht gaat hierbij uit naar de omgevingscondities. Het model wordt als volgt grafisch voorgesteld:

figuur 1

"Het gaat hier", aldus Deschouwer, "niet om een theorie, dan wel om een denkkader, een algemene strategie ter orientatie van onderzoek en substantiële theorievorming... Dit model kan dus ook niet echt getoetst worden, maar op zijn heuristische waarde beoordeeld worden" (blz. 68)

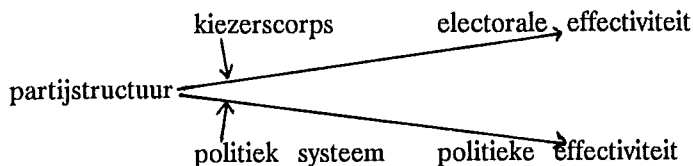
De heuristische waarde moet blijken bij de toepassing van dit model op politieke partijen. Daartoe wordt de partij met name op basis van haar doelen gedefinieerd. Als belangrijkste doel wordt 'de realisatie van een pakket sociale waarden' genoemd. (blz. 87). Daarnaast heeft een partij nog twee instrumentele doelen: 'streven naar politieke macht' en 'streven naar populaire steun'. Met dit laatste wordt bedoeld het werven en behouden van de participatie van een zo groot mogelijk aantal 'leden'. Onder 'leden' worden hier ook kiezers verstaan.

Vervolgens wordt er voor gekozen de effectiviteit van partijen als organisaties na te gaan door middel van vergelijkend onderzoek met de partij als basis en niet - zoals meestal in comparatieve studies gebeurt - met het land als uitgangspunt.

Om de effectiviteit te kunnen toetsen wordt gekeken naar beide instrumentele doelen van partijen. Deschouwer laat achterwege waarom hij niet ook het hoofddoel 'de realisatie van een pakket sociale waarden' in deze toetsing betreft. Dit is een aanzienlijke beperking, die nog wordt aangescherpt door de operationalisering van de andere doelen. 'Streven naar politieke macht' wordt gemeten aan de mate van regeringsdeelname binnen een nationaal politiek systeem en 'streven naar populariteit' aan het electoraal succes.

Het contingentiemodel voor de studie van de effectiviteit van politieke partijen komt er grafisch dan als volgt uit te zien:

figuur 2

Op basis van dit contingentiemodel worden, met inachtneming van de relevante literatuur, vervolgens twintig hypothesen geformuleerd. In deze hypothesen wordt onder meer rekening gehouden met het aantal partijen in een land, de stabiliteit van een regiem, de kiezersopkomst, de mate van centralisatie en de ideologische profilering. Zij variëren daarom van "Naarmate de voter turnout in een land afneemt zijn geformaliseerde partijen electoraal effectiever" tot "In niet-democratische regimes zijn gecentraliseerde partijen politiek effectiever". (blz. 126-139).

Het is tijd een tussenbalans op te maken. Deschouwer doet in de eerste helft van zijn proefschrift een verdienstelijke poging om berippen uit de organisatietheorie in verband te brengen met politieke partijen. Een enorme rijkdom aan organisatiesociologische en partijenliteratuur passeert hierbij de revue (Het is daarbij overigens opvallend dat het genoemde boek van Von Beyme nergens in het proefschrift wordt vermeld, terwijl daarin toch heel duidelijk op de organisatie van partijen wordt ingegaan.) Terecht wijst Deschouwer er op dat het partijenonderzoek zijn voordeel kan doen met moderne inzichten uit de organisatiesociologie. Echter, naarmate hij meer toewerkt naar toetsbare hypothesen, wordt de toegevoegde waarde van organisatiesociologische concepten voor het bestuderen van politieke partijen steeds minder evident. Dit ligt niet in de eerste plaats aan die concepten, maar veeleer aan het gebruik ervan door Deschouwer. Het lijkt alsof hij, met de wetenschap dat hij de hypothesen ook moet kunnen toetsen, alvast alle mogelijke toepassingen van die concepten waarvoor (nog) geen gegevens beschikbaar zijn om ze te kunnen toepassen, a priori wegschuift. Het niet in beschouwing nemen van het volgens hemzelf belangrijkste doel van een partij, het streven naar 'de realisatie van een pakket sociale waarden', is reeds genoemd. De streng empirische toetsing, die in de tweede helft van het proefschrift aan bod komt, werpt haar schaduw vooruit, hetgeen de vrucht van 'de kruisbestuiving van organisatietheorie en partijentheorie' (blz. 140) vroegtijdig tot een mager resultaat doet verschromelen. De heuristische waarde ervan wordt terecht vermoed, maar komt slechts gedeeltelijk uit de verf.

Meer in het algemeen kan daarnaast worden opgemerkt dat de keuze om de partijen te vergelijken op basis van hun effectiviteit (vertaald als de mate van doelbereiking op slechts twee deelreinen), met de bedoeling hiermee een bijdrage te leveren aan algemene theorievorming, op zijn minst vragen oproept. Het staat bijvoorbeeld niet vast of het 'gedrag' van organisaties kan worden verklaard uit de nagestreefde doelen of belangen^{1,2}, terwijl dit 'gedrag' toch onderdeel zou behoren uit te maken van een algemene partijentheorie.

Ook dient het hanteren van het begrip 'leden' kritisch bekeken te worden. Door ook kiezers als zodanig te beschouwen wordt het weliswaar mogelijk hen binnen het conceptueel denkwerk van de organosatiesociologie te trekken, maar het specifieke van deze groep burgers wordt hiermee geweld aangedaan¹³. In sommige landen mag het bestaan van geformaliseerd partijlidmaatschap moeilijk waar te nemen zijn (er zijn dan slechts militanten of kiezers en geen 'gewone leden'), dit maakt de keuze om kiezers als leden te beschouwen nog niet realistisch. Het gegeven dat relatief makkelijk over verkiezingsresultaten beschikt kan worden mag er bij de toepassing van organisatiesociologische concepten op partijen niet toe doen.

de toetsing

In het tweede deel van zijn proefschrift gaat Deschouwer over tot het toetsen van de twintig opgestelde hypothesen. In zijn verlangen een bijdrage te leveren aan de algemene theorievorming, wil hij partijen uit zoveel mogelijk landen uit de hele wereld in zijn analyses betrekken. Het probleem is "de ontstellende schaarste aan bruikbare gegevens" (blz. 142). Slechts één gegevensbestand benadert dit ideaal van mondiaal comparatief onderzoek: de 'Comparative Political Parties Data', bijeengebracht door een onderzoeksgroep onder leiding van Kenneth Janda.¹⁴

Deschouwer toont zich een enthousiaste aanhanger van Janda in diens poging wereldwijd hypothesen te toetsen. In het bestand van Janda zijn gegevens van 158 politieke partijen uit 53 landen in de periode 1950-1962 opgenomen. Nieuwere gegevens zijn op deze schaal niet verzameld. Per partij zijn 111 indicatoren in kaart gebracht. Deze geven informatie over concepten als: de mate van formalisering (door Janda 'degree of organization' genoemd), coherentie of centralisering van de partij, maatschappelijke geworteldheid ('social attraction'), issue-oriëntatie, strategie ('goal orientation'), etcetera. De indicatoren werden verzameld voor zowel de periode 1950-1956 als voor het tijdvak 1957-1962. Hierdoor is het mogelijk elke analyse twee keer uit te voeren en de resultaten hiervan op hun consistentie in de tijd te vergelijken.

Deschouwer gebruikt nu deze gegevens - bij gebrek aan recentere - om zijn hypothesen te toetsen. Hij stuit daarbij terstond op het feit dat er nogal wat ontbrekende gegevens ('missing values') zijn. Een voorbeeld moge dit duidelijk maken (blz. 145-147). Het concept 'formalisme' wordt door Janda door middel van 7 kenmerken geïndiceerd, waarvan er 6 onderling samenhangen en aldus een zogeheten 'schaal' kunnen vormen. Deze indicatoren (bijvoorbeeld: de frequentie van lokale vergaderingen of de mate van spreiding van de afdelingen over het hele grondgebied) zijn lang niet bij alle partijen

voorhanden. Voor één van de 6 indicatoren was slechts bij 44% van de partijen een bruikbaar gegeven (valide score) beschikbaar. Omdat alle 6 indicatoren nodig zijn om het concept 'formalisme' in een samenhang aan te duiden, zou dit betekenen dat 56% van het totaal aantal partijen in de analyse (de 'steekproefpopulatie') verloren zou gaan. En als vervolgens de schaal van formalisme ook nog met andere schalen zou worden gecombineerd, dan zou er van de steekproef niet veel meer overblijven. Dit probleem van 'missing values' kan men ondervangen door aan te nemen dat wanneer een score bij een indicator (of 'item') niet toegekend kan worden, deze gelijk is aan het gemiddelde. Deschouwer kiest er echter voor de niet beschikbare informatie te vervangen door een schatting, die een perfecte samenhang tussen de verschillende 'items' van de schaal veronderstelt. Dit is een minder voorzichtige benadering, omdat deze methode zeer extreme schaalwaarden kan opleveren. Daarom gebruikt Deschouwer alleen die indicatoren, die minstens 70% valide scores in beide periodes opleveren. Hierdoor valt bij het formalisme één indicator af (die met 44%: de frequentie van de lokale vergaderingen). Vervolgens wordt nog een tweetal controles uitgevoerd.¹⁵ Voor de schaal van formalisme betekent dit dat er vijf indicatoren overblijven. Alle andere schalen worden eveneens op deze wijze aan statistische bewerking onderworpen. "We menen aldus de strijd voor het behoud van een maximaal aantal cases met een voldoende voorzichtigheid en respect voor de statistische normen gevoerd te hebben" (blz. 149).

Het resultaat is een negental variabelen, waarvan er twee een vorm van effectiviteit van partijen meten (electoraal succes en politieke macht) en de overige deze effectiviteit moeten voorspellen (formalisme, coherentie, centralisatie, linkse ideologie, catch-all, militantisme, doctrinisme). De 'catch-all' -variabele is overigens minder betrouwbaar en wordt daarom niet gebruikt om de politieke effectiviteit van een partij te meten, doch slechts de electorale (blz. 163-165).¹⁶ Het aantal partijen in de steekproef wordt, ondanks de pogingen dit te vermijden, bij het construeren van de schalen met een derde tot de helft gereduceerd door gebrek aan valide scores. Het geringe overblijvende aantal partijen weerhoudt Deschouwer er niet van zijn analyses voort te zetten.

Na deze statistische bewerkingen vindt de 'empirische exploratie' plaats (hoofdstuk 7: blz. 194-245). Terecht, zij het wat laat en plichtmatig, wordt opgemerkt dat in de opgestelde hypothesen weliswaar steeds een causale relatie wordt verondersteld, maar dat deze statistisch niet te toetsen is. Alleen het simultaan voorkomen van de effectiviteit van partijen en één of meer eigenschappen van die partijen kan worden

waargenomen. Een oorzakelijk verband is daarom ook "slechts de theoretische conclusie die aan een empirische associatie gekoppeld wordt" (blz. 198). In de beschrijving die volgt blijft deze nuancering echter nogal eens achterwege.

De toetsing van de hypothesen blijkt een frustrerende onderneming, hetgeen - gezien het probleem van het gebrek aan valide scores - niet onverwacht komt. Wat betreft de predictoren voor electorale effectiviteit geven de analyses dubbelzinnige antwoorden. Het contingentie-model, waarin de effectiviteit van partijen mede afhankelijk is van omgevingsfactoren, levert weinig op. Bij de politieke effectiviteit is het niet veel beter. In totaal worden slechts drie interactieve relaties gevonden, die overigens geen van alle door de theorie waren voorspeld (blz. 253-254):

- naarmate de fractionalisering van het partijsysteem toeneemt, zijn linkse partijen electoraal effectiever;
- in federale staten zijn militante partijen minder politiek effectief dan in unitaire staten;
- naarmate de fractionalisering van het partijsysteem toeneemt, zijn coherente partijen politiek effectiever.

Het 'additief model', volgens welke bepaalde eigenschappen van een partij een zekere mate van effectiviteit voorspellen, ongeacht de omgeving (en daardoor de tegenhanger is van het 'contingentie-model'), vult deze geringe resultaten nog enigszins aan. De 'one best way'-benadering kan dus niet niet volledig over boord worden gezet. Met name de mate van geformaliseerdheid van partijen blijkt, ongeacht de omgeving, voorspellend te zijn voor zowel de electorale als de politieke effectiviteit.

Deze magere onderzoeksresultaten staan in schril contrast met de verwachtingen die in de eerste helft van het proefschrift waren gewekt. In de conclusie vraagt Deschouwer zich daarom af of het idee van een algemene theorie toch niet moet worden afgewezen. Immers, de veelsoortigheid van partijen maakt het doen van algemene uitspraken bijzonder lastig. Maar juist met het oog hierop was het contingentiemodel ontworpen. De toepassing ervan, evenwel, roept een chaotisch beeld op. "Moet men daaruit concluderen dat er misschien wel contingentie-relaties zijn, maar dat die op een louter toevallige wijze voorkomen, en niet in algemene proposities te vatten zijn? Men zou dit kunnen concluderen, en de resultaten van onze analyse als bewijs aanvoeren" (blz. 253). Maar dat mag volgens Deschouwer niet, omdat de gebruikte data zo'n "extreme conclusie" niet toelaten. Dezelfde data laten overigens wel toe te concluderen "dat ook een vertaling van de organisatie-theorie die rekening houdt met de specificiteit van de partij-

organisaties, geen goede predicties oplevert". Die specificiteit is groter dan vermoed werd. "De theorievorming staat hier nog voor een zware taak" (blz. 254). Toch houdt Deschouwer vol dat het contingentie-model als 'denkkader' niet zomaar afgewezen kan worden. Dankzij dit model wordt men er op gewezen dat niet alleen organisatiemerkten, maar ook omgevingsfactoren van belang zijn voor de effectiviteit van politieke partijen (blz. 254).

Dit laatste noopt toch wel tot enig kritisch commentaar. Dat de relaties tussen eigenschappen en effectiviteit van partijen mede afhankelijk zijn van de omgeving waarin die partijen opereren, is een fenomeen waarvoor ook zonder de toepassing van de organisatiesociologie wel oog bestond. Deschouwer had dit eerder (blz. 110-111) ook wel erkend. Maar daar wees hij er op dat bij partijstudies de omgeving meestal als onafhankelijke variabele wordt voorgesteld. En in het contingentie-model is nu juist ruimte voor wisselwerking tussen organisatie en omgeving. De vruchtbaarheid van de toepassing ervan moet echter nog blijken.

Daarnaast is het de vraag of de magere resultaten (alleen) te wijten zijn aan de gebrekkige data. Dat de data gebrekkig zijn is juist; niet alleen vanwege de 'missing values', maar ook vanwege de betrouwbaarheid van de wel 'valide scores'. In het proefschrift van Deschouwer wordt geen enkele kritische opmerking gemaakt over de wijze van gegevens-verzamelen door Janda c.s. Janda's werk is conceptueel weliswaar zeer doordacht, maar zijn selectie van partijen (de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Canada werden toegevoegd toen bleek dat zij na de aselechte steekproef uit de boot waren gevallen¹⁷) en de kwaliteit van de verzamelde gegevens vragen op zijn minst nadere aandacht.¹⁸

Belangrijker is evenwel hoe de verzamelde gegevens worden gebruikt. Hierbij doelen we niet zozeer op de statistische bewerking van de gegevens door Deschouwer, waarover - zoals hij zelf aangeeft - enige discussie mogelijk is. De vraag bij zowel het werk van Janda als bij het gebruik daarvan door Deschouwer is of er niet te veel verwacht wordt van een streng empiristische benadering bij het bestuderen van complexe en sterk door traditie en cultuur bepaalde verschijnselen als politieke partijen. De daaraan gekoppelde behoefte aan kwantificeerbare gegevens brengt noodzakelijkerwijs een verenging van het onderzoek met zich mee. Het meten van politieke effectiviteit aan de hand van regeringsdeelname, moge dit illustreren. Politieke effectiviteit, als het al te meten is, is veel breder dan het bezetten van zetels in een regering. Een krachtige oppositiepartij kan heel goed politiek effectief zijn, omdat de regering 'de hete adem in de nek voelt'. Bovendien kunnen partijen effectief zijn, doordat zij op lokaal niveau wel bestuursmacht

hebben en op nationaal niveau niet - om maar iets te noemen. Het ontbreken van toetsing van het door Deschouwer als hoofddoel van een partij beschouwde streven naar 'realisatie van een pakket sociale waarden' wreekt zich hier. Men kan tegenwerpen dat gewerkt moest worden met de beschikbare gegevens. Maar zijn alle hiervoor benodigde gegevens eigenlijk überhaupt wel te achterhalen en, zo ja, zijn zij dan kwantificeerbaar, zonder dat belangrijk informatieverlies plaatsvindt? En dan nog: is het wereldwijd toetsen van gekwantificeerde gegevens met het doel te komen tot een algemene partijentheorie niet een overschatting van wat een dergelijke onderzoeksmethode vermag?

Deschouwer's proefschrift is een gedegen exercitie, maar hinkt op twee gedachten. Enerzijds wordt op boeiende wijze geprobeerd organisatiesociologische concepten toe te passen op politieke partijen. Voor de bestudering van bijvoorbeeld het intern functioneren van partijen bevat deze benadering interessante aanknopingspunten. Anderzijds wordt door middel van een mondiaal vergelijkend onderzoek gepoogd een bijdrage te leveren aan een algemene partijentheorie. Deze poging is niet echt geslaagd, hetgeen waarschijnlijk ligt aan zowel een overmoedige pretentie als aan de beschikbare gebrekkige data.

slotopmerkingen: vergelijkend onderzoek op 'kleinere' schaal

Eén van de verdiensten van Deschouwer's proefschrift is dat het laat zien dat vruchtbaar vergelijkend kwantitatief onderzoek op mondiale schaal zo niet onmogelijk, dan toch praktisch onhaalbaar is. In de inleiding van deze beschouwing is reeds gesteld dat hiermee de noodzaak van vergelijkend onderzoek niet is komen te vervallen. En ook mag de indruk niet ontstaan dat empirisch onderzoek op basis van gekwantificeerde gegevens overbodig zou zijn. Integendeel, zonder deze vorm van onderzoek blijft veel van wat er over het functioneren van politieke partijen gezegd wordt in de lucht hangen. Maar de resultaten van dergelijk onderzoek krijgen hun waarde pas wanneer zij binnen een bepaald conceptueel model verbonden worden met kwalitatieve gegevens. Het probleem daarbij is dat de intersubjectiviteit van kwalitatieve kennis minder groot is dan van kwantitatieve gegevens, terwijl bij (vergelijkend) onderzoek een zekere mate van intersubjectiviteit vanzelfsprekend geboden is. Daarom lijkt het raadzaam zich bij comparatieve studies zodanig te beperken, dat partijen zich in enigermate vergelijkbare situaties bevinden (bijvoorbeeld in westerse democratieën of in éénpartijstelsels), waardoor de vaak gehanteerde ceteris paribus-clausule enig realiteitsgehalte krijgt, en dat het onderzoek kan worden verricht door één of meer onderzoekers, die goed op de hoogte zijn van die verschillende situaties. Bovendien is het

verstandig zich niet bij voorbaat te laten leiden door de wens dat de onderzoeksresultaten moeten bijdragen aan de vorming van een algemene partijentheorie.

Vergelijkend onderzoek naar partijen als organisaties blijft - zoals gezegd - gewenst. Zo lijkt het vermoeden gerechtvaardigd dat de Europese politieke partijen de laatste decennia aan ingrijpende veranderingen onderhevig zijn, die het gevolg zijn van maatschappelijke en technologische vernieuwingen. Bestaat er bijvoorbeeld een tendens dat deze partijen evolueren in de richting van gecentraliseerde en gebureaucratiseerde elite-organisaties, waarin de partijleiders hun blik steeds meer 'naar buiten toe', naar het electoraat en de samenleving als geheel richten en zich steeds minder gelegen laten liggen aan de partijleden, die - onder andere door de overheidssubsidies - voor het voortbestaan van de partij veel minder belangrijk worden? Een onderzoek, dat als doel heeft een dergelijke vraag te beantwoorden, is momenteel in voorbereiding.¹⁹ Met de hiervoor genoemde overwegingen wordt in de opzet althans zo veel mogelijk rekening gehouden. Een garantie voor vruchtbaar onderzoek is dat nog niet, maar het verhoogt de kans daarop wel.

noten

1. Zie voor een overzicht: Karl-Heinz Nassmacher, "Politischen Parteien im internationalen Vergleich", in Neue Politische Literatur, Jahrgang XXVIII, no. 3 (1983), blz. 277-294; en Hans Daalder, "The Comparative Study of European Parties and Party Systems: An Overview", in: Hans Daalder en Peter Mair, Western European Party Systems: Continuity and Change, London, Sage, 1983, blz. 1-27.

2. Een recent voorbeeld hiervan is Hans Daalder (red.), Party Systems in Denmark, Austria, Switzerland, The Netherlands and Belgium, London, Sage, 1987. Helaas is in deze bundel geen concluderend hoofdstuk opgenomen, waarin de assumpties van de -overigens summier weergegeven - 'common outline' op basis van het aangedragen materiaal in de vijf landenstudies op vergelijkende wijze worden nagegaan. De bundel is daarom eerder een goede bron voor vergelijkend onderzoek dan dat hetzelfde tot die categorie behoort. Een eveneens recent voorbeeld is: Michael Gallagher and Michael Marsh (eds.), Candidate Selection in Comparative Perspective: The Secret Garden of Politics, London, Sage, 1988. (Behandelt Europese landen, waaronder Nederland, en Japan; in een uitgebreide conclusie worden vergelijkingen gemaakt).

3. "Het verguisde beeld. Over onderzoek naar de oorzaken van onze Opstand", in: Jan Romein, Historische lijnen en patronen: een keuze uit de essays, Amsterdam, Querido, 1971, blz. 147-162.

4. Ibid., blz. 161.

5. R. Wippler, "Het oligarchieprobleem: Michels' ijzeren wet en latere probleemoplossingen", in: Mens en Maatschappij, jrg. 59 (1984), no. 2, blz. 115-141, met name blz. 123.

6. Lipset, S.M., 'Democracy in private government. A case history of the International Typographical Union', in: British Journal of Sociology, 1952, no. 3, blz. 47-63. Ook in zijn boek Political Man (Garden City, N.Y., 1960) besteedde hij hieraan aandacht (blz. 357-399). Samen met anderen publiceerde hij Union Democracy (Garden City, N.Y., 1956). Zie ook R. Wippler, op.cit., die zowel de onderzoekingen van Michels als die van Lipset beschrijft en deze vanuit een structureel-individualistisch perspectief opnieuw expliciteert.

7. Maurice Duverger, Les Partis Politiques (Paris, Armand Colin, 1951).

8. Daalder (1983-op.cit.) spreekt van 'a battered classic' en geeft een overzicht van de voornaamste kritiek op het werk. Na het verschijnen van G. Sartori, Parties and Party Systems: A Framework for Analysis (Cambridge, Cambridge University Press, 1976) is het boek van Duverger, volgens Daalder, nog slechts een 'relic', omdat Duverger zijn studie nooit heeft aangepast aan nieuwe inzichten. Duverger zelf vindt evenwel dat de in 1951 geformuleerde inzichten grosso modo nog steeds gelden. In het voorwoord bij de tiende druk in 1981 schrijft hij: "Le livre qu'on va lire demeure la meilleure explication des partis politiques à l'orée des années 80, la surface a pris des rides, mais le fond reste a peu près intact".

9. Op. cit. (zie vorige noot)

10. Klaus von Beyme, Parteien in westlichen Demokratien, (München, Piper, 1982)

11. De keuze van 'vergelijkbare omgevingen' blijft natuurlijk altijd enigszins arbitrair. Moet men letten op geografische nabijheid, de grootte van het land, het welvaartsniveau, het aantal partijen, culturele aspecten? Maar zonder een zeker niveau van vergelijkbaarheid op één, en liefst meer, van deze kenmerken, is het gevaar groot dat comparatieve studies mislukken dan wel door hun vaagheid nauwelijks

nieuwe inzichten bieden.

12. Zie: R.H. Lieshout en Johan K. de Vree, "How organizations decide: a systems-theory approach to the 'behaviour' of organizations", in: Acta Politica, jrg. XX, april 1985, blz. 129-155.

13. Deschouwer haalt bij zijn omschrijving van 'leden' Duverger aan. Duverger zou spreken van drie soorten leden: kiezers, militanten en leiders (blz. 90 van de Engelse vertaling). Dit is niet geheel juist. Duverger spreekt van drie concentrische cirkels van participatie in systemen, waarin geen formeel partijlidmaatschap bestaat. In systemen waar dat wel bestaat, is er sprake van een vierde cirkel van gewone partijleden.

14. Kenneth Janda, Political Parties: A Cross-National Survey, (New York, Free Press, 1980).

15. Met behulp van de zogeheten 'pairwise deletion of missing values' en door de vergelijking van de factor-matrix, verkregen door berekening van zowel 'listwise' als 'pairwise deletion of missing values' (blz. 148).

16. Het probleem van de toetsing van de 'catch-all'-these van Kirchheimer is belicht door Karl Dittrich, "Testing the Catch-all Thesis: Some Difficulties and Possibilities", in: Daalder en Mair (eds.), op. cit., blz. 257-266.

17. Zie ook de enigszins cynische opmerking van Von Beyme, op. cit., blz. 13, die dit "kein ganz überzeugendes Selektionsverfahren" noemt.

18. Hoewel veel informatie betreffende Nederland een hoog waarheidsgehalte heeft, zijn sommige gegevens slechts gissingen. De VVD bijvoorbeeld zou voor de gehele periode twee-derde van haar inkomen ontvangen uit ondernemerskringen. Dit lijkt sterk overdreven. Bovendien valt aan te nemen dat de betrouwbaarheid van de gegevens in sommige landen (bijvoorbeeld waar een een-partijen-stelsel vigeert) geringer is, ondanks de vele checks die Janda c.s. hebben uitgevoerd.

19. Het project 'Party Organization and Organizational Adaption in the last Third of the Twentieth Century' zal - wanneer de benodigde financiële middelen beschikbaar komen - gecoördineerd worden door Richard S. Katz van de Johns Hopkins University in Baltimore (USA) en Peter Mair van de University of Manchester (Groot-Brittannië). Schrijver dezes participeert in het project.